

fejlettség meghatározta lelki fejlődésről.” (50. old.). A dialektikus materializmus szemlélete, de a szaktudományos vizsgálatok is azt igazolják, hogy „a személyiség fejlődését *túlnyomórészt társadalmilag meghatározott tanulási folyamatnak* kell tekintenünk.” (52. old.). A szerző — részben mások, részben saját kutatócsoportja eredményeire támaszkodva — megállapítja, hogy a *felnöttek intellektuális teljesítő képességét kevésbé biológiai tényezők, hanem sokkal inkább az iskolai képzettség, a továbbképzésben való aktív részvétel, a szabad időben folyó önművelés és szakmai tréning határozzák meg.*

Meggyőzőek azok a megállapítások is, amiket a szerző a *felnöttek tanulási képességei* vizsgálati és az eredmények elemzése alapján tesz. A táblázatokkal és grafikonokkal szemléltetett eredmények azt mutatják, hogy „ötven éves korig csaknem minden, és csaknem mindig megtanulható.” (167. old.). Természetesen különbséget kell tenni az elsajátítandó anyag természete, a fejlesztendő képesség és készség jellege között. Általában az életkor befolyása a szellemi javak megszerzésére sokkal kisebb, mint a motoros jellegű készségek és jártasságok fejlesztésére.

A vizsgálatok arra is rámutatnak, hogy a felnöttek sokkal kevesebbet tanulnak, mint amire képesek volnának. Ezért a felnőttnevelésben nagyobb gond fordítandó a motivációs bázis erősítésére, az ösztönzésre, és helyes értékorientáció kialakítása alapján a lelki beállítódásra.

A szerző vezette kutatócsoport vizsgálatai arra is fényt derítettek, hogy „a pszichofizikai különbségek ugyanazon korosztályba tartozó felnöttek között sokszor nagyobbak, mint a különböző korosztályba tartozók között”. Löwe kutatócsoportjában SCHLEICHER (1970) kimutatta, hogy a szak- és főiskolai végzettséggel rendelkező dolgozóknál a növekvő életkorban az összeszt értékeiben *enyhe emelkedés* látható: a szakmunkásoknál *kis csökkenés*, azoknál pedig, akik nem tanult mesterséget folytatnak, *erős csökkenés* mutatható ki.” (169. old.). Ebből az állapítható meg a szerző szerint, hogy „a felnőtt életkorban az intellektuális fejlődés összefüggésben áll a szakmai tevékenység szintjével”. Az alacsonyabb szinten dolgozó munkások szellemi képessége gyorsabban csökken, mint azoké, akik szakmai tevékenységüket magasabb szinten végzik.

Világszerte felismertté vált, hogy a tudományos és technikai forradalom korszakában a szerzett ismeretek és szakmai eljárások hamar — átlag 10 éven belül — elévülnek, s így a felnöttek permanens képzésére van szükség. Erre az állandó továbbképzésre a dolgozó nem tud elég időt szakítani. Ezért kell a tanuláslélektan és a pedagógia szakembereinek keresni a leghatékonyabb módszereket. A szerző a legkorszerűbb idevonatkozó kutatások alapján azon az állásponton van, hogy a felnöttek oktatására a legalkalmasabb a programozott oktatás, illetőleg a programozott tanulás. Ez ugyan nem könnyű feladat elé állítja a szaktanárokat, de a tanulókat önálló munkára készíti megadja a lehetőséget, hogy képességeiknek és munkatempójuknak megfelelően sajátítsák el az ismereteket, és a jó megoldások sikerei által kellő motivációs bázisra tegyenek szert. Ma már nemcsak a matematika, a természettudományi tárgyak, hanem a műszakiak is programozhatók. A programkészítőknek azonban ismernie kell a tanulók képességeit, ismereteik szintjét, s úgy kell tagolnia a közlendő anyagot, az információkat, feladatokat, hogy a tanulók azokat képesek legyenek feldolgozni. Az aktív feldolgozáshoz pontosan elő kell írni a megoldási eljárásokat, a segédműveleteket, az ellenőrző kérdéseket.

A szerző miután ismerteti a programozott tanulás módszerét és alapelveit, befejezésül értékes ötleteket közöl a hagyományos felnőttoktatás megjavítására, valamint hasznos útmutatást ad a gyakorló pedagógusoknak arra, hogy miként növelhetik hallgatóik figyelmét az oktatás folyamataiban.

H. Löwe munkája a legkorszerűbb oktatáslélektani alapelveken nyugszik, érveléseit meggyőzővé teszik a kutatási csoportja által feltárt pszichológiai törvényszerűségek, és metodikai ötletei igen jól használhatók a felnöttek oktatása gyakorlatában. Az a fejlődéslélektani megállapítása, hogy a biológiai öregedéssel a felnöttek intellektuális teljesítőképesége nem hanyatlik, sőt tovább fejlődik permanens tanulás és szellemi aktivitás esetén, ösztönzően kell használni a közművelődés felelőseinek és a felnőtt oktatóknak ily jellegű aktivitására, valamint a dolgozóknak az állandó továbbképzésre, önművelésre, szellemi tevékenységre.

KISS TIHAMÉR

HORÁNSZKY NÁNDOR: KÖZOKTATÁSI TANTERVEK. 1868—1971.

Budapest, 1974. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum kiadása. 173 olda

Fontos feladatot teljesít az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum a különféle tematikus bibliográfiai összeállítások közreadásával, a pedagógiai elmélet és gyakorlat munkái nagy haszonnal forgathatók e köteteket. A neveléstörténeti kutatókra is gondolt a szerkesztő, ARATÓ Ferenc, az OPKM főigazgatója, amikor megindította a *Neveléstörténeti Bibliográfiák* című sorozatot. Emlékezetes sikert aratott e sorozat első száma: „Comenius Magyarországon kiadott művei-

nek lekönyvtári bibliográfiája” (Bp. 1970.), amely mind a hazai, mind a külföldi szakemberek elismerését kivívta, s a nemzetközi Comenius-kutatás egyik nélkülözhetetlen segédkönyvévé vált.

Már e Comenius-műjegyzék összeállításában is fontos szerepet vállalt HORÁNSZKY Nándor, aki most a Neveléstörténeti Bibliográfiák sorozatának 3. számaként elkészítette és közreadta az 1868—1971 között megjelent hazai közoktatási tantervek legjelentősebb csoportjának, az *általános képzés tanterveinek* bibliográfiáját. (A címlapon olvasható „1.” számból azonban arra következtethetünk, hogy várható e kötet második tagja is, amely majd a speciális szakképzés tanterveinek bibliográfiái feldolgozását tartalmazza.)

Régóta szükség volt már erre a kötetre. Az utóbbi száz esztendő mozgalmas hazai iskolatörténetének alapvető, reprezentatív dokumentumai a különféle hivatalos tantervek, ezek tanulmányozása nélkül aligha tárható fel hitelesen a korszak pedagógiatörténete. HORÁNSZKY Nándor kötete nagy nyereség a pedagógiatörténeti kutatás számára: nemcsak eligazodni segíti a kutatót a tantervek sokaságában, de a jelzett korszak összes tantervének leírását adja, e száz esztendő teljes tanterv-anyagát bemutatja, időrendben, áttekinthető és szakszerű elrendezésben. Hatalmas és széles körű gyűjtőmunkájának eredményeképpen 608 tétel szerepel a kötetben: 608 tanterv szabatos bibliográfiai címlírása.

Rövid bevezetőjében a szerző fontos mozzanatokra hívja fel a kötet témájával kapcsolatban a figyelmet. Visszapillant azokra a történelmi előzményekre, amelyek nyomán kialakult a tanterveknek az a pontosan körülírható „műfaja”, amely 1868-tól kezdve nálunk is megjelent; az a tanterv-műfaj, amelyet ma a neveléstudomány a didaktika megfelelő fejezetében szabatosan meghatároz. E történeti áttekintésben a szerző — úgy vélem, helyesen — szakít a pedagógiai publicisztikában elterjedt téves felfogással, amely szerint a tanterv „mint ilyen” Comeniusszal kezdődött volna, mintha ő kívánta volna először a tantervek alapján történő iskolai oktatást, hanem nyomatékkal utal korábbi előzményekre, főként az igen jelentős szerepet betöltő XVI. századi tantervet emelve ki.

A kötet tárgyára terve azután jó szemmel figyel fel és mutat rá egy sajátos paradoxonra: 1868-tól kezdve a tantervek tulajdonképpen a hazai iskolák tananyagának *egységesítése* céljából jöttek létre, viszont éppen ettől az időponttól kezdve a különféle tantervek hatalmas tömege lát napvilágot, egy időben egyfajta iskolatípusra gyakran többféle is: „az egységesítő törekvésekkel egy időben a különféle tantervek száma nem csökken, hanem azzal szinte egyenes arányban nő”. Egyetérthetünk okfejtő magyarázatával: a társadalmi fejlődés, a tudományos kutatások kiszélesedése nyomán egyre több és sokrétűbb az új ismeretanyag, egyre több és differenciáltabb készleteket kíván az élet, ezeknek a tananyagba való beillesztése igényli a gyakori tantervváltást. Másrészt ugyanez a fejlődés eredményezi az újabb és újabb iskolatípusok létesítését, az átmeneti megoldásokat, a kísérleti próbálkozásokat, mindezek szintén a tantervek számát szaporították. S hozzátehetjük: természetesen megsokszorozta számukat az a tény is, hogy 1948-ig az egyházi iskolák számára felekezetenként is külön tantervek készültek.

A szerző az *oktatási intézmények* szerint rendezte el anyagát, világos áttekinthetőséget adott ezáltal arra nézve, hogy egy-egy pedagógiai intézménytípusban 1868-tól kezdve milyen tantervet használtak. De az intézmények szerinti felosztáson, mint nagyobb egységeken belül még további kategóriákat is alkalmazott, hogy megkönnyítse a kötet használatát. S igen jelentős segítség a pedagógiatörténet kutatói számára az is, hogy minden tétel mellett feltüntette, hogy az egyes tantervek hol, melyik könyvtárban találhatók.

Az *óvodával* foglalkozó fejezet a „Foglalkozási tervek” és az „Övönöképzés” alfejezetekre oszlik, míg az *alsófokú iskolák* tantervei a következőképpen tagolódnak: „Népiskola (1869—1943)”, „Tanító(nő)képzés”, „Polgári iskola”, „Polgári iskolai tanító(nő)képzés 1928-ig”, „Általános iskola”, „Tanító(nő)képzés 1945-től”, „Gyógypedagógiai iskolák”. Ez után következnek a *középiscolák* tanterveinek címlírásai.

A kötet második részében, mintegy függelékként hasznos irodalomjegyzéket talál az olvasó, amely jó tájékoztatást nyújt a felsorolt tantervekkel kapcsolatos legjelentősebb hazai cikkekről, tanulmányokról.

HORÁNSZKY Nándor kitűnő összeállításra remélhetőleg arra fogja ösztönözni a pedagógiatörténet művelőit, hogy egy-egy gyakran tanulmányozott tanterv (ilyen pl. az 1869-i és 1905-i népiskolai tanterv, vagy az 1883-i ginnáziumi tantervmódosítás) mellett a többire is felvigyéljenek, azokat is tüzetes vizsgálat alá vegyék, és ennek alapján a tantervek tartalmi alakulásának *folymatát* mutassák be, így elemezve és hozva felszínre a kibocsátók szándékait és törekvéseit, a tantervek tartalmi eredményeit és hiányosságait.

A tantervek kutatása — a jelenleginél intenzívebb módon — mind a dualizmus idejére, mind a két világháború közötti időszakra, mind pedig a felszabadulás utáni évtizedekre igen fontos lenne, de magától értetődően a *tanterveknek és azok megvalósulásának, konkrét iskolai realizálásának szoros kapcsolatát szem előtt tartva*. A jelenlegi neveléstudományi kutatások alapjául szolgáló „6. sz. kutatási főirány” a felszabadulás utáni pedagógiai fejlődés alapos történeti kutatását tartja kívánatosnak. Vajon készülnek-e már valamelyik kutatóhelyen hozzáértő pedagógiatörténész-szakember

vezetésével a részletes és szakszerű elemzések a felszabadulás után 1950-ig, majd az ötvenes években megjelent, majd pedig a hatvanas években kiadott tantervekről? Egy széles keretek között folyó szakszerű történeti tantervkutatást a mai iskolareform-munkálatok aligha nélkülözhetnek, ennek hiánya nyilvánvalóan negatív módon hatna vissza a jelenleg kidolgozás alatt álló új tantervekre. Egy modern történeti tantervkutatás eredményeinek bázisán állva kiűszöbölhetők csak ki a pedagógiai szakszerűséget nélkülöző, kalandos és ötletszerű „modern” tantervelképzések. Egy ilyen tág perspektívájú történeti tantervkutatáshoz ad HORÁNSZKY Nándor könyve igen jól használható segítséget, pontosan úgy, ahogyan bevezetőjében említi: „Ez az összeállítás nemcsak a tantervek neveléstörténeti feldolgozásához kíván hozzájárulni, hanem ahhoz is, hogy az ezáltal nyert tapasztalatok tanulságul, okulásul szolgáljanak a mai közoktatáspolitikai elképzelések valóra váltásához. Ez adja bibliográfiánk időszerszerűségét.”

A szerzőtől — eddigi sikeres bibliográfiai munkái után — joggal várjuk e „Közoktatási tantervek”-összeállítás második kötetét, a szakképzés tanterveinek hasonlóan gondos és megbízható bibliográfiai feldolgozását. S ugyancsak jó lenne, ha e Neveléstörténeti Bibliográfiák-sorozatában minél hamarább sor kerülhetne az 1868 előtti hazai tantervek, tananyagrendszerek számbavételére is.

MÉSZÁROS ISTVÁN

ARTHUR MEIER: SOZIOLOGIE DES BILDUNGSWESENS

A művelődésügy szociológiája

Berlin, 1974. Volk und Wissen Volkseigener Verlag. 222 oldal

A. MEIER „A művelődésügy szociológiája” című, elsősorban teoretikus-rendszerző igényű műve azt példázza és igazolja, hogy a tudománynak mindig reflektálnia kell a társadalmi folyamatok, a társadalmi praxis „feladványaira”. Arról van szó ugyanis, hogy a társadalom fejlődése a nevelés és a képzés, általában a közművelődés állandó expanzióját követeli meg, s ez a gyakorlati tény nem csupán a nevelés és a képzés kérdéseinek súlyát növeli a társadalom életében, hanem egyre tágítja és bonyolítja azoknak a relációknak, meghatározottsági viszonyoknak a körét is, amelyek feltárása, tudományos elemzése nélkülözhetetlen feltételét képezi az „expanzió” tudatos irányításának, célirányos szervezésének és kontrolljának. Végeredményben ebből a gyakorlati igényből született az az új tudományág, amellyel, nem egészen egységes és egyértelműen definiált módon a nevelés és az oktatásügy, vagy mint ebben az esetben a művelődésügy szociológiája néven találkozunk. Hogy az új tudományág definíciója, illetékességi köre, fogalmi apparátusa, specifikuma stb. körüli viták még távolról sem zárultak le, azt természetesen tekinthetjük. Alapja azonban kétségtől az — s a viták is ebből táplálkoznak —, hogy a nevelés rendkívül komplex társadalmi jelenség, és komplexitásával adekvát kutatása elengedhetetlenül interdiszciplináris együttműködést és megközelítést tesz szükségessé. Ilyen körülmények között feltétlenül üdvözlőnk kell minden olyan törekvést, amely, mint MEIER szóban forgó könyve, kísérletet tesz arra, hogy az egész művelődésügy, és keretében a nevelés és a képzés szociológiájának elméleti-szintetizáló alapvetését, a legfőbb probléma- és témakörök, a központi kategóriák és fogalmak empirikus ismeretekkel alátámasztott kibontását adja.

A szerző a történelmi materializmus elméleti, ideológiai és módszertani bázisán, az elmélet az empíria és módszertan egységét vezérfonalul jelölve, a nevelés és a képzés szociológiájának mint a marxista szociológia *részterületének* „vázlatát” — tehát vállaltan nem lezárt, teljes elméletét rajzolja fel.

Ezt a szemléletet tükrözi könyvének szerkezeti felépítése is. Az első részben a *nevelés és a képzés általános szociológiai vonatkozásait* elemzi; nevezetesen a nevelés különböző társadalmi funkcióit — mint a társadalmi gyakorlat totalitásának momentumát, mint a reprodukciós folyamat részét, mint a felépítmény és mint a társadalmi szervezet specifikus célfunkcióját. Külön vonja vizsgálat alá a nevelést, mint a munkamegosztás szervezetében elkülönült funkciót. A nevelésnek a társadalom „oldaláról” történő analizisét követi a személyiség pozíciójából kiinduló elemzés.

A második rész a nevelés és a képzés *specifikus szociológiai aspektusait* tartalmazza, amelyen belül a szerző részletesen foglalkozik a célok kérdésével, az egységes szocialista képzési rendszer gazdasági, politikai és kulturális feladatkörével, majd az egységes szocialista képzési rendszer strukturális összetevőit, s ezek egymásra hatását vizsgálja. Az NDK-ban végzett kutatások alapján gazdag empirikus anyaggal dokumentálja a szociális struktúrák hatását a képzési rendszerre; a tanulók és a tanárok szociális összetételét; a csoportstruktúrákat, azaz a tanárok és a tanulók